

Златко Винце: ПУТОВИМА ХРВАТскоГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Иако књига носи наслов Путовима хрватског књижевног језика, па се с правом претпоставља да је тематика ограничена само на проблематику развоја стандардног језика (термин који писац, иначе, повремено употребљава као синоним термину књижевни језик), аутор је, освјетљавајући шире дијахрону перспективу стандардизације, посегнуо и за темама из дубоке прошлости језика књижевности на хрватском тлу, сматрајући да ће овакав преглед у континуитету од првих писаних споменика овога подручја па до, мање-више, дефинитивног обликовања стандардног језика послужити бољем разумијевању основне теме.

Писцу, свакако, треба уписати у заслугу да је умио тако презентирати континуитет збивања у језику књижевности, боље речено у литерарном језику, да се оно готово преточује изравно у проблематику почетака стварања стандардног језика, уколико за ту границу узмемо илирски покрет, мада је и према материјалу садржаном у овој књизи видљиво да је истосмјерних праваца било и знатно раније. Писац је при томе пошао од познате тезе Д. Брозовића да је до половине XVIII в. већ извршено уједначавање литерарног језика на широком југоисточном подручју код хрватског становништва, и то у правцу преовладавања литерарног језика на бази штокавштине, док је кајкавски остао ограничен на подручје уже Хрватске, те је тако илирски покрет, у ствари, само проширио употребну сферу штокавштине на сјеверозападно кајкавско-чакавско подручје.

Овдје треба поменути, ипак, да је тај захват био не само изузетно значајан и нужен него да представља и врло важну прекретницу и револуционаран корак, нарочито ако се узме у обзир да је Загреб управо у то вријеме израстао као најзначајнији политички, економски и културни центар не само за ужу Хрватску него и за читав простор историјске Хрватске. Управо због тога било је врло важно показати сву књижевно-језичку дјелатност која је чинила увертиру оваквог коначног развоја и на неки начин прејудиицирала управо овакав избор стандардног језика.

3. Винце је овој проблематици посветио готово трећину књиге (191 страну од укупно 629) с тим што је читав период од

XI до краја XVIII в. обухватио на 96 страна, док је проблематици самог краја XVIII и почетка XIX в., тј. до тридесетих година тога вијека, посветио готово сто страница. Овакав квантитативан однос прилично је и разумљив, с обзиром да је читава претходна историја литерарног језика само у индиректној свези са самом тематиком књиге, мада су нека разматрања и у овом првом дијелу доста битна, јер дају увид у ранија збивања која су у појединим случајевима најприсније повезана са основним схватањима и концепцијама илирског препорода.

Заправо, у књижевном дјеловању ранијих времена стварала се конкретна подлога за формирање својеврсне књижевно-језичке традиције, која се уткивала у предилирско и препородно дјеловање на језичком плану. У складу са ауторовом концепцијом књиге грађа је и у овом дијелу обрађивана, углавном, са културолошког аспекта, а само изузетно и лингвистички у ужем смислу, но и овако како је презентирана она чини социолошки оквир развијању основне тезе у каснијим поглављима. При томе је искориштена знатна литература, као што је то учињено и у цијелој књизи, и у том смислу су подаци које добивамо изузетно корисни већ и зато што се на тај начин литература о овој својеврсној проблематици налази сакупљена на једном мјесту.

У овом уводном дијелу књиге писац је изложио и своје основне концепције и исходишне тачке, прецизирајући подробно своја схватања разлике између природног језика и језика литературе, овог посљедњег и у смислу националног језика, мада увијек не лучи посве прецизно терминолошку разлику између тзв. књижевног језика, када га узима као предстандардни идиом и књижевног језика у терминолошкој вриједности стандардног. Писац наглашава да се бави искључиво развојем књижевног језика, очигледно у оба значења, остављајући по страни проблематику природног језика. Како цијела књига има карактер социолингвистичке студије у том смислу што се прате управо екстралингвистички моменти релевантни за формирање стандардног језика на ужем хрватском подручју, лингвистичке анализе у правом смислу ријечи нису даване, мада су дате врло вриједне и корисне информације и о свему ономе што може послужити као грађа за потпунија дијакронијска лингвистичка истраживања.

У првом реду то су детаљне информације о граматикама и рјечницима тога времена са дјеломичним анализама најважније језичке грађе у њима презентиране, што је, истина, мање-више, познато, али веома драгоцјено прикупљено овако на једном мјесту и у контексту који шире освјетљава цијелу проблематику. Мање познато је оно раздобље у развоју предстандарда које је аутор обрадио под насловом »У освиту хрватског народног препорода« са детаљном анализом питања лексике у новинама »Краљски далматин«. И иначе, кад већ улази у подробније лингвистичке екскурзе, аутор се бави у већој мјери анализом лексике, као и питањима графије и ортографије. Ове области у

*knjuzni jezik
kao predstava
a da se
- izvorniji jezik
u književnosti
Muzichov
standardizacija*

процесима стандардизације не представљају, истина, кључну проблематику, али пошто се ријеша начелно питање дијалекатске базе стандардног језика, конкретна рјешења при језичкој кодификацији везују се у знатној мјери управо за та два плана: графичко-ортографске узусе и образовање и утврђивање лексичког фонда стандардног језика.

У том смислу су веома важни и они дијелови овога поглавља који се баве графичким рјешењима у Славонији и Далмацији. Нарочито треба нотирати пишчев афирмативни став према значају дубровачке књижевности као литерарног узора, посебно на кајкавском тлу, чиме се кајкавски терен постепено усмјерава према штокавцини као литерарно престижном идиому. Наиме, овакве прилике у кајкавској Хрватској имаће знатне реперкусије у каснијем развоју стандардизације, а утврђивање ових чињеница у уводном дијелу омогућује писцу да о тој појави говори децидираније и детаљније у каснијим поглављима.

Највећи дио књиге посвећен је управо раздобљу од 1836. до 1892. год., тј. од усвајања Гајевог новог правописа у илирским публикацијама, па до појаве званичног Брозовог »Хрватског правописа«. Нешто од те грађе и података познато је и доста детаљно обрађено у Јонкеовој књизи »Хрватски језик у теорији и пракси«, на коју се писац и позива изостављајући, углавном, оне основне информације које се појављују у наведеној књизи. Међутим, како је књига З. Винцеа аналитичка студија о цјелокупним збивањима на ширем хрватском подручју управо у доба илиризма, аутор није погријешао што је давао цјеловите информације свуда гдје је то било потребно.

У том контексту од већег су значаја нова истраживања која је извео аутор и која се односе претежно на далматинску ситуацију, којом се аутор и иначе много бавио. Из те су проблематике дијелови текста који говоре о Анти Кузманићу и Задарском језично-културном кругу око »Зоре далматинске«, партије о Ријечкој филолошкој школи и Франу Курелцу, као и читаво поглавље под насловом Хрватски књижевни језик након побједи Народне странке (1870) у Далмацији. Можда је најважнија квалитета у тим дијеловима књиге што су подаци давани врло детаљно, и то не само и нипошто само лингвистички и филолошки него и историјско-политички, у интерпретацији која је, прије свега, жељела да буде објективна и која је тај квалитет, углавном, и постизала.

Сви дијелови текста су, осим тога, снабђевени и са доста необрађене грађе, управо цитата из различитих дјела, који треба да освијетле проблематику и да читаоцу дају директни увид у језичке квалитете и особености, о којима се говори, истина, доста уопћено и, како је већ речено, без детаљних језичких анализа, што се у оваквој врсти текста не може ни очекивати због његовог енциклопедијског карактера.

Међутим, већи презентирани одломци бирани су тако да осим увида у сам језик дају и директне информације о ставовима

вима појединих филолога тога времена, као и о концепцијама појединих школа, међусобним полемикама, као и о полемикама са Вуковим присталицама, прво у Србији, а касније и у Хрватској.

Посебно, свакако, треба забиљежити поглавље које говори о догађајима педесетих година прошлог вијека, у ствари, претежно о књижевном договору и о његовим посљедицама и полемикама које су вођене у вези са друкчијим сагледавањима суштине проблема стандардизације Вука и његових присталица, с једне стране, и већег дијела хрватских језичких стручњака, с друге. Овој деликатној тематици писац је пришао са доста објективним научним приступом, трудећи се да презентира, што је могуће с већом тачношћу, сама факта, али и околности и имплицитна политичка схваћања која су се одразила у различито конципираним погледима. Писац није ништа драматизирао, али није ништа ни изоставио, тако да се чини да је цијело збивање презентирано у својој комплетности и зато драгоцјено не само за сагледавање језичне стандардизационе проблематике него и за историјска проучавања, нарочито у домени сложених питања формирања националне свијести на нашем српскохрватском тлу.

Иако је, како је речено, о Загребачкој филолошкој школи већ прилично писано у раније поменутој књизи Љ. Јонкеа, аутор није могао да избјегне да јој не посвети седамдесетак страна, пошто његова књига претендира на комплетност обухваћања проблематике народног препорода и стварања стандардног језика који је с њим у нераскидивој вези. Највише мјеста и у овом дијелу писац је, међутим, посветио лексици, у ширем, и терминологијама, у ужем смислу, што књигу чини својеврсном ризницом података о путовима формирања лексичког фонда српскохрватског стандардног језика, дајући податке не само уопћено о појединим лексичким слојевима него и о појединим лексемама.

Међутим, оно што би се могло писцу замјерити, или боље, што се могло пожељети да буде опширније обрађено, а чему није посвећено онолико пажње колико тема заслужује, јесу она збивања која су допринијела коначној побједи хрватских вуковаца. У ствари, цијела ова проблематика сажета је у поглавље од десетак страница под насловом »Сутоп Загребачке филолошке школе«. Како се види и из самог наслова, тежиште је нешто помјерено, врши се анализа Веберовог односа (као главног представника Загребачке школе) према кључним дјелима хрватских вуковаца: Дивковићевим »Облицима« (1879) и његовој »Синтакси хрватског језика« (1881), те према Огледу Рјечника ЈАЗУ из 1878. год.

Добро је, међутим, што је аутор у својој Завршној ријечи дао на дванаест страна поново сажет преглед основних проблема које обрађује, у којем је систематски и по реду изнијет не толико садржај дјела, па нити његова синтеза, коју кад је у питању овакав тип рада није могуће ни дати, него управо преглед

ауторовог виђења развоја хрватског књижевног језика кроз све оне периоде који су у књизи обрађени. Ту, ипак, треба примијетити да писац није увијек у својим закључцима досљедан, или бар не довољно прецизан, нарочито кад говори прво о извјесној стандардности хрватског књижевног језика у настајању у XVIII в., да би непосредно затим закључио да јединствене норме ни кодификације нема још ни на почетку XIX в. Истина, у првом случају он говори искључиво о подручју с употребом у књижевном изразу издвојено од кајкавског подручја, те о језичкој дихотомији, само тиме не постају ствари једноставније без додатних објашњења и прецизација. У даљем тексту »Завршне ријечи«
сконцентрисане су оцјене појединих школа и појединих лингвистичких погледа на стандардни језик, као и опћа оцјена суштине развоја стандардног језика на хрватском тлу. Читав закључак може се, у суштини, свести на мисао да су илирци, као творци хрватског књижевног језика, прихватили штокавштину у својству стандардног језика, у првом реду, на основу традиције и као саставни дио цјелокупне старије хрватске књижевне баштине, првенствено дубровачке.

И на крају да кажем нешто и о научној и техничкој опреми књиге. Направљен је врло добар и прецизан регистар имена; међутим, иако је научни апарат врло опсежан, није дата литература ни на крају књиге ни иза појединих поглавља, а такође ни искоришћени извори, но с обзиром на очигледно огроман број употријебљених библиографских јединица то се тешко од аутора, поред индекса имена, могло и очекивати. Књига је богато илустрована бројним факсимилима, једино је штета што је већина тих прилога дата умањено, тако да је у већини случајева немогуће користити се факсимилираним текстом, уколико би читалац желио да на бази факсимила изврши и нека сопствена истраживања.

Оваква каква је књига несумњиво заслужује нашу највећу пажњу, а као посао једног човјека представља изузетан напор и енормни труд, који је на крају дао и одговарајуће резултате. Пред собом имамо данас књигу која садржи изванредно велик број информација за сваког лингвисту који се на било који начин бави српскохрватским стандардним језиком, а у великој мјери и за онога који се са било кога становишта бави проблемима историје литерарног језика у његовом ужем значењу. Многе недовољно познате чињенице овдје су не само презентирани него дате и у свом друштвено-политичком контексту, а познате често освијетљене из нових углова, те на тај начин и наново вредноване, што све доприноси и ближем и објективнијем сагледавању развоја стандардног језика не само на ужем хрватском простору него даје елементе и за уопћенија сагледавања развоја стандардног језика на читавом српскохрватском тлу.

Херта Куна